

Відгук

на дисертацію Демської-Будзуляк Лесі Мар'янівни «Українське літературознавство від ідеї до тексту: неокласичний дискурс (на матеріалі студій кінця XIX – першої третини ХХ ст.)» на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальностями 10.01.01 – українська література та 10.01.06 – теорія літератури

Неокласичний дискурс українського літературознавства свого часу заклав фундамент нових наукових підходів до вивчення історико- та теоретико-літературних явищ, увага до яких не згасла і до нашого часу. А у світлі вироблених сучасними студіями з теорії та історії літератури, естетики, мистецтвознавства, філософії культури та культурної антропології нових методологічних парадигм літературознавчі студії українських неокласиків постають у нових ракурсах, які вимагають і нових наукових узагальнень, актуалізуючи проблематику їх спадщини у новому часі. Детально аналізуючи літературознавчі джерела, присвячені вивченню особливостей розвитку літературного процесу зазначеного періоду, акцентуючи на перспективних для дослідження питаннях, Леся Мар'янівна Демська-Будзуляк наголошує, зокрема, на недостатній увазі літературознавців до науково-критичного доробку українських неокласиків, що розглядається переважно у площині літературознавчих методологій та значно звужує їх характеристику. Тож ґрунтовне засвоєння авторкою сучасних гуманітарних методологій, історії вивчення літературно-критичної спадщини неокласиків у площині іманентних змін літературного процесу постає як необхідне і актуальне синтетичне представлення досліджуваного естетичного явища.

Наукова студія Лесі Демської-Будзуляк оперує великим і різnobічним обсягом інформації, взятым із різних галузей сучасного гуманітарного знання, що дало їй можливість детальніше й глибше проаналізувати означену наукову проблему, виокремити в ній непомічені при застосуванні традиційних методологій закономірності, системно і комплексно показати функціонування явища у його складніших розрізах. Цим самим робота закладає початок нового

теоретичного осмислення історії українського наукового літературно-критичного дискурсу, що й визначає її актуальність та наукову значущість.

Стрижневими для характеристики нового бачення дисертанткою літературно-критичної спадщини неокласиків як культурного явища стали ідеї культурної критики й культурної антропології (насамперед, праці Ш. Айзенштадта, А. Ассманн, Р. Вільямса, Т. Іглтона, Е. Істохоупа, А. Мартінеллі, Р. Нича, Р. Парка, Р. Редфілда, П. Штомпки та інших учених). З'ясовуючи змістове наповнення понять первинної й вторинної культурної модернізації (П. Штомпка, Ш. Айзенштадт, З. Бауман), «гарячого» та «холодного» типів культур (К. Леві-Строс) й цілком переконливо застосовуючи їх до характеристики традиціоналістського та модерного наукових дискурсів у сфері української літературознавчої науки, дисертантка виділяє прикметні (спільні та відмінні) риси кожного з них (розділ 1). Грунтовне засвоєння сучасних літературознавчих дискусій з приводу функціонування літературних класифікацій (Ф. Джеймісон, Г. Грабович, А. Ошетс, Д. Перкінс, Р. Веллек, Л. Опп та ін.) дало підстави дослідниці, приєднуючись до думок про їх важливість, запропонувати власне теоретичне осмислення проблеми періодизації літератури, увиразнити розроблену неокласиками модель українського літературно-критичного дискурсу: «а) погляд на літературу та її роль утворенні модерної нації; б) інтерпретація літературної творчості у її тісних зв'язках із соціокультурними практиками епохи; в) принципи укладання історії літератури; г) формування літературного канону; д) метод наукового дослідження» (с. 92).

Аналізуючи особливості долучення українських неокласиків до дискусії щодо форми і змісту літературних творів, Леся Демська-Будзуляк переконливо заперечує тезу про домінуючий вплив російських формалістів, акцентуючи на національній складовій, закладеній філологічною школою В. Перетца, що у новому часі органічно засвоїла концепції німецької морфологічної теорії (Г. Зіммель, Г. Вельфлін, О. Вальцель). Тому явище українського морфологізму авторка кваліфікує як вироблену неокласиками власну теоретичну платформу,

основні теоретичні засади якої в історичній перспективі виявилися органічно суголосними ідеям культурної критики (розділ 4).

Написана за двома спеціальностями (українська література та теорія літератури), дисертація Лесі Демської-Будзуляк чітко позначила два основних вектори дослідження: історико-літературний та теоретичний, які в структурі роботи є збалансованими і органічно поєднаними в усіх п'яти розділах дисертації.

Докладно аналізуючи і систематизуючи основні чинники, які зумовили зміну рецепції літератури, методу і форми наукових студій, ревізування народницького літературного канону в літературно-критичних студіях українських неокласиків, авторка акцентує на наявності в одному часі двох різних інтерпретативних технік: літературно-стильової (Ю. Шерех) та культурологічної (В. Державин і неокласики), а також двох різних підходів – традиційного (С. Єфремов) і модерного (М. Зеров і неокласики), полеміка між якими активно і плідно сприяла модернізації українського літературознавства початку ХХ-го століття.

Оспівлюючи місце неокласиків в історії українського літературознавства, дисерантка докладно узагальнює й систематизує низку актуальних проблем, які стосуються дослідження основних теоретичних зasad українського неокласичного дискурсу; його зв'язків із традиційною та модерною парадигмами; принципів формування модерної історико-літературної концепції. Важливо, що у ході роботи до наукового контексту залучено цілу низку маловідомих студій українських літературознавців першої третини ХХ ст. І. Айзенштока, О. Білецького, В. Бойка, О. Полторацького, П. Богацького, М. Дащкевича, Д. Дорошенка, С. Єфремова, С. Кирилюка, К. Копержинського, Б. Навроцького, В. Державина, М. Зерова та ін. Слід відзначити, що, залучаючи праці не лише вітчизняних, але й зарубіжних науковців, дисерантка істотно розширила досі існуючі уявлення про науковий метод неокласиків не лише у звичному літературознавчому контексті, але й у площині досліджень із морфології культури. У науковому доробку

Миколи Зерова вона виділила комплексне поєднання трьох базових методів – генетичного, структурно-функціонального та історичного (с.с. 202-203). Важливим є також висновок дисерантки про те, що інтелектуальні практики неокласиків, які вперше запропонували розглядати національні історико-літературні явища у контексті еволюції загальноєвропейських культурних та художніх форм, сприяли увиразенню української національної літературознавчої складової на культурій мапі західного світу, розбудові єдиного культурного поля.

Даючи історико-теоретичне обґрунтування поняття «українського неокласичного дискурсу», авторка докладно з'ясовує процеси становлення українського літературознавства як фахової дисципліни у контексті культурної модернізації другої половини XIX – початку ХХ ст., увиразнює поняття «неокласичного дискурсу» як комплексного світоглядного поняття, що виникло у певній поколіннєвій спільноті і було спричинене потребою радикального переосмислення класики у контексті нового часу. У роботі виділено кілька основних етапів модернізації національної культури, серед яких дослідниця називає барокову добу, період національного відродження кінця XIX – початку ХХ ст., діяльність культурно-мистецького середовища українських емігрантів 40-50-их рр. ХХ ст. тощо, акцентуючи на органічній спадкоємності ідеї національно-культурного оновлення у площині актуалізації проблематики іманентного характеру – проголошення автономності мистецтва, домінування естетичного й формалістичного підходу до аналізу художніх творів, переходу «від канону авторів до канону текстів», від систематизації матеріалу до встановлення типологічних закономірностей. Усі ці новаційні процеси, на думку дослідниці, сприяли остаточному розмежуванню історичних та філологічних методів літературознавчих досліджень.

Особливого значення у формуванні модерного національного літературного канону Леся Демська-Будзуляк надає постаті Миколи Зерова, яку визначає як центральну в середовищі українських неокласиків. Об'єктом її детального вивчення постають архівні матеріали (див. №№ 183, 185-187 у

списку використаних джерел), публікації літературно-критичної спадщини вченого в Україні та за її межами як зразок синтетичної розбудови історії українського письменства. Визначаючи принцип «реставрації / реконструкції» як головний, вироблений неокласиками, методологічний принцип, Леся Демська-Будзуляк наголошує, що його застосування щодо аналізу й оцінки української літературної історії сприяло увиразенню її «культурної й естетичної цінності, стилевої належності та жанрового новаторства». Пропозицію Миколи Зерова щодо розгляду історико-літературного процесу з естетичної перспективи дисертантка кваліфікує як новаторське «у спробі переформатувати наукову парадигму дослідження історії української літератури згідно з найновішими тогочасними, головно морфологічними, підходами до історії мистецтва» (с. 206).

Розглядаючи періодизацію наукового доробку вченого, авторка вирізняє три періоди його наукової еволюції, які позначили три важливі складові його ідейно-естетичного світогляду та специфіку формування дослідницького методу, що знайшов своє відображення у «Новому українському письменстві». Питання практичної реалізації запропонованого літературознавцем реставраційного методу, безпосередньо пов'язаного з поняттями «літературного періоду» та «літературного канону», докладно розглянуто у п'ятому розділі дисертації «Формування модерного літературного канону вченими-неокласиками», що носить прикладний історико-літературний характер. Основна увага розділу зосереджена на аналізі стратегій зміни культурної ідентичності національного канону від традиційного до модерного у доробку Миколи Зерова. Дисертантка наголошує на радикальних відмінностях національного літературного канону в наукових інтерпретаціях Сергія Єфремова та Миколи Зерова, виділяє принципи схожості та протиставлення як найприкметніші в наукових аргументаціях останнього. Так, за її спостереженнями, в оцінках Зеровим літературних постатей П. Куліша, І. Франка та Лесі Українки простежується органіка схожості їх концепцій «вдосконалення», духовного аристократизму, культурництва з естетичними

концепціями неокласиків. Світоглядні ідеї цих «будівничих культури» стають важливими складниками культурного світогляду неокласиків, їх розуміння потреби долучення до загальноосвітового культурного контексту свого національного письменства. У плані протиставлення цілком переконливим щодо увиразнення естетичної позиції Зерова є виокремлення дослідницею проблеми культурних та естетичних конфліктів традиційної та модерної національної культурної традиції у класифікаційній системі літературознавця. Важливо, що, акцентуючи на відмінностях інтелектуальних практик С. Єфремова і М. Зерова, авторка жодним чином не прагне їх категорично протиставити, підкреслюючи, що кожна із систем є важливою і не суперечить одна одній у головному – прагненні підкреслити і зберегти національну самобутність української літератури за нового способу її інтерпретації – крізь вироблену європейською культурою систему еволюції художньо-естетичної свідомості. Вирізняючи домінанту формостилю художньої системи в розбудові Зеровим нового літературного канону, Леся Демська-Будзуляк зосереджує увагу на використанні ученим прийому протиставлень і щодо характеристик відмінних творчих моделей ряду українських письменників (А. Свидницький/І. Нечуй-Левицький, Я. Щоголів/С. Руданський), акцентуючи першочергово на естетичній цінності художнього слова, нових формах поетичного висловлювання, новаторських тенденціях письменників, що, зберігаючи національну самобутність, долучались до новочасних пошуків західноєвропейської літератури.

Ознайомлення з дисертацією викликало низку питань і зауважень, які потребують уточнення під час захисту, зокрема:

1. У розділі 2, де розглянуто питання виокремлення об'єкта й предмета українського літературознавства та формування його національної ідентичності, Л. Демська-Будзуляк відштовхується, насамперед, від студій М. Дашкевича та О. Огоновського. Можливо, справедливості ради, слід було б згадати працю М. Костомарова «Обзор сочинений, писанных на малороссийском языке» (1843), основним завданням і пафосом якої чи не

вперше стало обстоювання зазначених проблем. Викликає запитання і запропонована дослідницею періодизація еволюції українського модерного літературознавства: 1) від кінця XIX ст. і до 1917 р.; 2) з 1917 р. до 1932 р. (підрозділ 2.2). Чи справді 1917-ий рік став визначальним у зміні концепції і, якщо так, то чому?

2. В укладеній В. Державиним «Антології української поезії» (Лондон, 1957) є твердження про те, що «український літератор Микола Євшан (1895-1919) поклав початок українській літературній критиці як такій – себто скерованій на естетичне розуміння й тлумачення словесного мистецтва – оскільки культивована доти під ім'ям літературної критики моралізаторська публіцистика, загалом кажучи, не виявляла розуміння літературної краси, отже й не сприяла йому. Тим самим були створені найнеобхідніші передумови для того відродження античного класицизму, яке здійснилось в українській поезії головно в характері київської поетичної школи неокласиків 20-х років і вчинило на дальший розвиток українського письменства велетенське діяння» (20). Прошу на захисті прокоментувати цю думку літературознавця, зокрема, і щодо можливого впливу Миколи Євшана на формування концепції М. Зерова.

3. На жаль, виклад оригінальних думок дослідниці нерідко зраджує відсутність чіткої побудови тексту, тому неодноразово констатуємо своєрідні повтори, кружляння певних тверджень (скажімо, щодо чинників виникнення нових літературознавчих підходів, чи характеристик новаторства літературознавчої концепції М. Зерова), щоправда, повтори кожного разу підважують нові контексти, однак не надають їм нових смыслових відтінків. Разом із тим деякі спостереження видаються недостатньо вмонтованими в загальну структуру роботи, вони ніби «провисают» у загальній концепції дослідження, як, скажімо, підрозділ 4.1, де йдеться про «найбільш репрезентативний» в українській літературній критиці кінця 20-х – початку 30-х рр. ХХ ст. часопис марксистського спрямування «Критика». Дивус, зокрема, й перше речення пункту 4.3.2 четвертого розділу дисертації, де йдеться про те, що «вперше проблема періоду в літературній історіографії своє теоретичне

осмислення дістає у праці Р. Веллека «Теорія літератури» (1949), адже в дисертації авторки ця проблема постає ще в контексті 20-х, а не кінця 40-х років (?!).

Висловлені зауваження та побажання не впливають на високу оцінку професійного рівня наукової студії Лесі Мар'янівни Демської-Будзуляк. Висновки до роботи засвідчують виконання усіх поставлених завдань, вони логічні і переконливо аргументовані. У роботі з'ясовано процеси становлення та утвердження основних літературно-критичних концепцій неокласиків; виділено їх характерні ознаки та основні теоретичні засади; систематизовано основні принципи формування історії літератури. Дослідниця переконливо довела роль і місце спадщини неокласиків у контексті формування європейської парадигми українського літературознавства.

Зміст автореферату досить повно висвітлює основні положення дисертації. Результати дослідження належно апробовані у доповідях, виголошених на 26-и міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях, в т ч. за кордоном (Польща, 2014, 2017), у 32-х наукових працях та науковій монографії, яка знайшла схвальну оцінку.

За обсягом виконаної роботи, актуальністю теми, реалізацією завдань дослідження, новизною отриманих результатів дисертація Лесі Мар'янівни Демської-Будзуляк відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно з постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19. 08. 2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р. та № 567 від 27.07.2016 р.), а її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальностей 10.01.01 – українська література, 10.01.06 – теорія літератури.

Офіційний опонент – доктор філологічних наук, професор кафедри теорії та історії світової літератури імені професора В. І. Фесенка Київського національного лінгвістичного університету Т. С. Мейзерська

